

TÁRGYESET

Tóthék

Buza Péter

Négyesben beszélgetünk a barátságos budai polgári lakásban Tóth Józsefnek – Horvát Árpádné Szendrey Julia utolsó éve bizalmasának – három leszármazottjával. A találkozást abban a reményben kezdeményeztem, hogy együtt gondolkozva megtaláljuk az eltűnt tárgyat, Julia levelesládáját. De végül csak egy kétfiókos komódot tudtunk azonosítani az ősök örökségeként legifjabb Tóth András orvos és (már nyugalmazott) diplomata, többszörös nagykövet zuglói lakásában. A bútordarabot Tóth József kapta nászajándékként annak idején attól a gróf Zichy családtól, ahol az 1850-es években nevelősködött. A komód nemzedékről nemzedékre töltötte be ezt a különleges szerepet, míg a három Andrással el nem jutunk máig az időben.

fotó: Sebestyén László

A háromszoros nászkomód – most harmadik Andrásnál

Tóth Józsefnek és Vojacsek Adélnak (Vízkelety Béla festő-grafikus özvegyének, akit 1869-ben, Szendrey Julia halála után fél évvel vett nőül a későbbi királyi tanfelügyelő, Petőfi özvegyének bizalmasa) 1870 és 1886 között tizenegy gyermeke született. Leányainak egyike, Emília férjhez ment Somogyi Imréhez, ám az ura elhagyta. Amikor gyermekük hétévesen elvesztette az édesanyját is, a nagycsalád fogadta örökbe. Így formálta a sors kettős nevűvé Somogyi Imre fiát (Somogyi-Tóth József orvos lett), és ez a véletlen (?) az oka, hogy a számtalan mai Tóth között az amúgy teljességgel reménytelenek ígérkező kutatás végén megtaláltam a família ma élő generációját. Így találkozhatam Somogyi-Tóth Gábor építészmérnöknek, a fül-orr-gégész orvos fiának budai lakásán vele és a nemzedékéhez tartozó két sokad-unokatestvérével, dr. Asztalos Györggyel és dr. Tóth Andrásval. Gábor nem sokat tud egyébként a felmenőkről. De az alaptörténet tekintetében tájékozott. Büszkén őrzi annak emlékét, hogy dédapja milyen közel került Szendrey Juliához.

Tóth József legifjabb, s a felnőtt kort megélt fiát Tóth Andrásnak hívták. 1882-ben született, magyar-francia szakon végzett, a Baár-Madas tanára, Eötvös kollégista volt, Szekfű, Kodály, Horváth János évfolyamtársa. Az a bizonyos komód, amit Vojacsek Adéllal kötött házassága alkalmából édesatyja kapott annak idején a Zichy családtól, 1913-ban került hozzá: szintén nászajándékként. Felesége, Zsenaty Emília is a Baár-Madas megbecsült pedagógusa volt. A komód harminckét esztendőn át volt díszes Attila úti lakásuknak, mígnem kis híján szomorú véget ért. Az ostrom során belövés érte a harmadik emeletet, a szoba földeme felszakadt, a jeles bútordarab meg sem állt az elsőig, fedlapja végigrepedt, halálán volt. Így, romosan került 1946-ban a következő – a doktor – Tóth András Kende utcai lakásába, senkit se lepjen meg: nászajándékként. Tóth András (tehát a második) történész volt, szintén Eötvös kollégista, Kosáry és Benda Kálmán szobatársa, 1949-ig a híres Teleki Intézet munkatársa. Végül 1975-ben a komód újra nászt kísért: mai tulajdonosa kapta meg, a harmadik Tóth András, az orvosdoktor-diplomata, a másik beszélgető, emlékező partnerem azon az esti budai beszélgetésen.

A harmadik Tóth-családbeli társunk dr. Tóth Miklós, a Tóth-Vojacsek pár elsőszülöttjének leszármazottja, Asztalos György volt. Miklós 1870. szeptember 6-án született, napra pontosan két évvel azután,

Vízkelety Béla

hogy majdani édesapja, aki akkor is őrizte a nagybetűt, örökre lezárta Szendrey Julia szemét. Asztalos mérnök, s ő a nagycsalád történetének krónikása. A leszármazás rendjére vonatkozó fenti adatokat is neki köszönhetjük. Ami pedig az övét illeti: dr. Tóth Miklós leánya, *Margit, Asztalos (Pfeiffer) Sándor* gépészmérnök felesége lett, házasságukból született *dr. Asztalos (Pfeiffer) Péter*, ugyancsak gépészmérnök, akinek érdemes fia György.

Első találkozásunk után is állandó konzultációs partnerem volt, akárcsak dr. Tóth András.

Torschlusspanik

Hogy a végén kezdjem: Szendrey Julia levelesládájáról a nagycsalád ma élő tagjai közül senki nem tud semmit. Azt se, hogy

Tóth József és Vojacek Adél, első két gyermekükkel, Miklóssal és Leonával (1872)

egyáltalán létezett-e, már mint fizikailag is azonosítható tárgy, és nem csak szimbolikus értelemben használta a kifejezést Julia dokumentumainak összességére az, aki először – és következetesen – ezt tette. *Mikes Lajos*ról van szó. Julia halála után több mint fél évszázaddal a nyilvánosságot képviselve ő találkozott elsőként ezzel a hatalmas értékű kéziratanyaggal, ami addig Tóth Józsefnél, illetve azt követően András fiánál lappangott.

Hogy a „levelesláda” egy tényleges tárgyat jelöl-e vagy sem, soha nem merült fel kérdésként, amióta a hagyatékról bárki, bármikor, bármit is publikált. Csak a legközelebbi múltban, 1999-ben jelent meg az az esszé, amelynek szerzője a ládikát le is írja: fából van, domború a fedele, és bőrrrel vonták be. A cikk az erdélyi Magyar Szóban jelent meg (június-júliusi szám), majd később több netes fórumon is újabb változatai. *Dáné Tibor* kolozsvári írót azonban már nem tudtam megkérdezni, mi volt ennek az adatának a forrása. 2006-ban meghalt.

Sokkal fontosabb persze ennél, mi lett – és hogyan alakult – a sorsa a létező vagy nem létező levelesláda tartalmának: Julia írományainak, amelyeket halálos ágyán Tóth Józsefre hagyott. Tóth 1912-ben távozott az élők sorából. Mikes Lajos 1925 első heteiben, a Pesti Napló irodalmi rovatának vezetőjeként, lapja megbízásából egy érdekes ajánlat megtárgyalása miatt kereste fel *Kováts Lajosné Cary Máriát*. A hölgy sok régi, szemmel láthatóan irodalmi vonatkozású dokumentumot ajánlott fel közlésre.

Mikes elképedve konstataálta, milyen fantasztikus és az irodalomtörténet szempontjából is kivételes fontosságú iratköteget lapozhat át. *Arany*nak Petőfihez írott üzeneteit, ismeretlen Petőfi verseket, cikkek kéziratát, Szendrey Julia életének több korszakát dokumentáló naplóját, a feleség feleségének irodalmi igénnyel született írásait, s nem utolsó sorban élete tragikus alkonyának magántermészetű vallomása-it, üzenetét apjának, utolsó üzenetét Horvát Árpádnak, férjének, akitől akkor már másfél éve külön élt.

Nincs mód itt arra, hogy részletesen leírjam ezeket a dokumentumokat, s nincs is erre szükség. A Lantos Rt. nyomtatott aukciós katalógusából, magának Mikesnek avatott feldolgozásában minden tételről megtudhat az érdeklődő minden fontosat (Szendrey Julia levelesládájának kincsei, Lantos R. T. Budapest, IV. Múzeum körút 9., 1928). Az viszont magyaráztatra szorul, hogyan került a Lantoshoz az

anyag, és főleg, hogy ki volt az a bizonyos Kováts Lajosné Cary Mária.

Nos, Mikes a kéziratokat már akkor nem csak megnézte, de meg is vásárolta. (Sajnos maga az adásvételi szerződés nem került elő). Hogy ez történt, az egy másik szerződésből tudható. Mikes az anyagot „Szendrey Julia irodalmi hagyatéka” néven nevezve (itt nem kerül elő a levelesláda fogalom) 1927. november 1-jén eladta Lantoséknak. Ebben az iratban bukkan fel először a Pesti Naplót házhoz hívó asszony neve és az első adásvétel ténye, kissé körmönfont megfogalmazásban. A hagyatékot – írja Mikes – „... 1925. március 9-én vásároltam meg Kováts Lajosné Cary Mária urnőtől, aki azt dr. Tóth András úrtól, Tóth József úr örökösétől szerezte meg. Tóth József úr a kéziratgyűjteményt Szendrey Juliától kapta ajándékba 1868 szeptemberében, az iratok közt lévő ajándékozási levél bizonyossága szerint.” Egy megjegyzés ehhez: az említett ajándékozási levélben Petőfi özvegye csupán saját művei publikálási jogáról rendelkezik: „*Munkáim kiadási jogát egyedül Tóth József urra ruházom. Pest. sept 2. 1868. Szendrey Julia*”

De mit jelent az, hogy az „urnó” megszerezte Tóth örökösétől a rendkívül értékes anyagot?

Dr. Tóth Andrásról írja a második dr. Tóth András, 1980-ban, amikor papírra veti saját visszaemlékezését a nagy és a szűkebb Tóth család viselt dolgairól: „*Házassága szerelmi házasság volt, feleségét mindvégig nagyon szerette – viszonyuk azonban (a Torschlusspanik korában) nem volt felhőtlen. Nem volt szoknyavadász, de nem vetette meg néha-néha a kisebb kalandokat. Ez 1925-ben súlyos válsághoz vezetett (ami összefüggésben volt a Szendrey-hagyatékkal is). Ekkor csak azért nem váltak el, mert én már voltam, s hozzám [...] ragaszkodtak.*”

A lehető legdiplomatusabban interpretálva a fentieket: a Baár-Madas tekintélyes gimnáziumi tanára aktuális szeretőjéhez költöztette Julia – és atyja, Tóth József – hagyatékát, és aztán, amikor visszatért a családi tűzhely melegebe, ezt a nyilván tudottan fontos relikviagyűjteményt ott hagyta Cary Máriánál. Mint a mai generáció tagjai egybehangzóan állítják, a száraz filosz jellemével és életgyakorlatával a történetek egyik eleme sem egyeztethető (könyven) össze. De ami történt, megtörtént.

Nevezett hölgyről a fentiekén túl egyebet nem tudunk. Családjáról, felmenőiről is csak annyit, hogy szülei korán meghaltak: Kassán. Apja *Cary Nándor* mint 34 éves

Első Tóth András és felesége, fiukkal – abban az esztendőben (1925), amikor Szendrey Julia levelesládája végleg eltűnt a család ereklyéi közül

Vojacsek Adél legkisebb unokájával, a második Tóth Andrással 1916-ban, Gödön, a nagycsalád nyaralójában

m. kir. honvéd főhadnagy, 1905. március 22-én, anyja 29 évesen, 1905. április 2-án. És hogy ezek az adatok őt azonosítják, az is csak hipotézis. Sok energiát fektettem pedig abba, hogy Kovátsnéról, esetleges leszármazottairól bármit megtudjak. Mert ha voltak gyermekei, és azoknak is voltak, még akár a levelesládát is megtalálhatnánk.

Kései szerelem

Lantosék az anyagot 1928 októberében aukcióra bocsátották. Pontosan senki se mérte fel – tételről-tételre – hogy ezt követően mi történt a dokumentumokkal. Én se végeztem el a részletes filológiai kutatást, de két dolgot megállapíthattam. Az egyik,

hogy az aukció nem volt sikeres (ami jó, mert az anyag nem szóródott szét követetetlenül). A másik, hogy a kéziratok java – így a Julia sorsával kapcsolatos perdöntő dokumentumok – közgyűjteményekbe került. De jóval az árverés éve, 1928 után. Köztük a két legfontosabb magánéleti írás is. Az egyik Julia levele apjához, *Szendrey Ignáchoz*, a másik pedig utolsó üzenete férjéhez, amelyek alátámasztották Horvát Árpádné asszonyi rehabilitációját. Lényegében erről szól – társítva külön utakon járó második férjének súlyos elmarasztalásával (lásd a BUDAPEST júniusi számában megjelent írásomat) – Mikes Lajos és *Dernői Kocsis László* 1930-ban megjelent

részben regényes, részben dokumentumkötete: Szendrey Julia ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása.

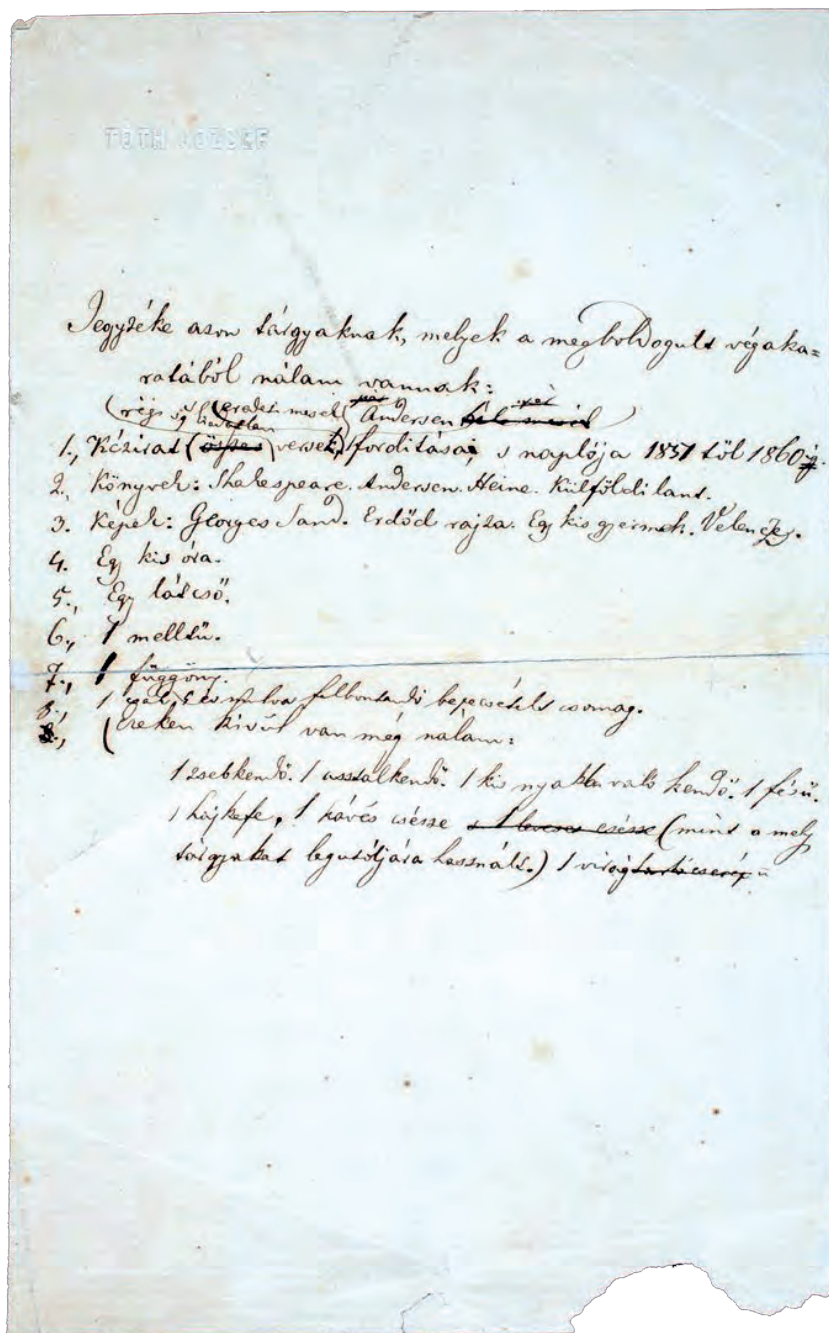
A Magyar Tudományos Akadémia 1936-ban vette meg Lantos Adolftól 2600 pengőért az aukciós anyag egy részét. És ennél is többet, ugyancsak tőlük, a Petőfi Ereklyetár számára a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (a mai OSZK) 1934. február 8-án, 7000 pengőért. A PIM kézirattára is örökölt valamennyit, ezek eredetileg a Petőfi Ház gyűjteményéhez tartozó darabok. Így a Cary Máriánál még együtt lévő hagyaték tételeinek java része (az aukció sikertelensége okán!) máig kutatható.

Julia a kiegészítés évének nyarán költözött be a Szendrey Ignác fizette Zerge (Horánszky) utca 13. szám alatti lakásba. Tóth József akkor már egy ideje a Zerge utca 3-ban lakott. Hivatalnok volt a kultuszminisztériumban. A kettőjük kapcsolatával foglalkozó publikációk legtöbbször azt rögzíti: *Gyulai Pál*, Julia sógora ajánlotta be Tóthot, mint szórakoztató társalkodót, „titkárt” Horvát Árpádnénak. Mások szerint a fiatalember *Petőfi Zoltán*nak volt a barátja, így került Julia közelébe. Mikes céloz rá – és más is –, hogy mikor apjának soha el nem küldött levelében az asszony, közel a halálhoz, azt kéri Szendreytől: engedje áttérni a katolikusról az evangélikus hitre, ezt azért is tenné, mert reméli, hogy Tóth az így lehetséges válás után elveszi majd feleségül. De ezek a források azt is érzékeltetik, hogy ennek az elgondolásnak a másik fél részéről hiányzott az alapja.

Második Tóth András írja már idézett emlékiratában: „*Szendrey Julival való kap-*

Tóth József nyugalmazott királyi tanfelügyelő és felesége 1910 körül

Leltár Julia személyes hagyatékáról

csolata (...) mélységét (Mikes és Dernői Kocsis – B. P.) nem mutathatták be (...), mivel nem ismerték azt a levelet, melyet Tóth József 1868. június 29-én írt az akkor már súlyos rákbeteg Juliának. (...) A levelet a hagyatékától elkülönítve őrizte, s azt 1962-ben találtam meg egy titkos íróasztalfiókban, Komádiiban, amikor Maca néni (dr. Szóke Gyuláné Tóth Mária, Tóth József gyermektelen leánya – B. P.) lakását felszámoltuk. A levél szenvedélyes szerelmes levél s egyértelművé teszi a sokat próbált és szenvedett 40 éves asszony és a 29 éves rajongó fiatal férfi kapcsolata-

tát. (...) stílusa megfelel a kor stílusának: „gyakran feltettem magamnak a kérdést: kit szeretek odaadóban, téged-e vagy édes anyámat? Melyik érzés bennem erősebb: anyám iránti szeretetem-e, vagy szerelmem hozzád? (...) A valódi felelet szerelmemet hangoztatja.” De „az én kedvesem, az én boldogtalan, szenvedő szerelmem”, „életem, vérem, egészségem, gondolkodásom, testvérem, anyám, barátom” hamarosan meghalt. A jelek szerint a kapcsolat ilyen jellegéről Horváth Árpádon és Gyulay Pálon (a neveket az emlékező hibásan írja – B. P.) kívül kevesen tudták.”

Fésű, hajkefe, kávécsésze

Tóth András egy levelében, amelyet 1980-ban írt unokanővérének, Asztalos Sándorné Tóth Margitnak, további részletek kerülnek elő: „... Amikor Pannival (Somogyi-Tóth József feleségéről, Marikovszky Panniról van szó – B. P.) Komádit szétrámoltuk, találtam – egy íróasztal titkos fiókjában – egy levelet, melyet nagyapánk írt az akkor már halálos beteg Szendrey Juliának (aki nála 11 évvel volt idősebb...). A levélből az derül ki, hogy ez a kapcsolat több volt tikárinál. Mivel azonban őseink eldugták a levelet, én is eldugtam!”

Asztalos Gyuri annyit tesz még hozzá mindehhez: egyszer azt mesélte neki Bándi bátyja, hogy Tóth Józsefhez írott leveleit Júlia a Zerge utcai másik házba, Tóth Emiliának címezve küldte el, vagyis „titkára” húgának, aki együtt lakott a bátyjával (1869-ben, Júlia után alig fél évvel később halt meg, 27 évesen).

Tóth József ma élő leszármazottai közül senki sem tud semmit ennek a levélnek a mostani hollétéről. Azokról a tárgyakról sem, amelyeket a „levelesládán” kívül Júlia a halálos ágyán bizalmas barátjának, szerelmének ajándékozott. Listájuk Tóth József hagyatékából Cary Mária „közvetítésével” jutott el Lantos Adolffhoz, s tőle a Széchényi Könyvtárba.

Legyen ez a réges-régi írásos üzenet most a zárszó, egy minden tekintetben kései szerelem tragikus bizonyítéka:

„Tárgyak, melyek a megboldogult végakarataiból nálam vannak:

1. kézirat (többször javítva, kiegészítve – együtt jelenthetik az összes hozzá került kéziratot – levelesládát nem említi, pedig leírná: lehet hogy virtuális „levelesláda”? Mikesnél ez a dokumentum összesség?)
2. könyvek (Shakespeare, Andersen, Heine, Külföldi lant)
3. képek (Georges Sand, Erdőd stb – még három)
4. egy kis óra
5. egy látcső
6. 1 melltű
7. 1 függöny
8. 1 csak öt év múlva felbontandó bepecsételt csomag”.

Ezekon kívül van még nálam 1 zsebkendő, 1 asztalkendő, 1 kis nyakba való kendő, 1 fésű, 1 hajkefe, 1 kávécsésze (mint amely tárgyat legutoljára használt), 1 virágtartócserep” ●